

Ali Merthan DÜNDAR (2006). **Panislamizm'den Büyük Asyacığa Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 291 sayfa. (ISBN 975-437-579-8)

Tevfik Orçun ÖZGÜN

Osmanlı İmparatorluğu üç kıtaya uzanan geniş toprakları, sahip olduğu devlet nizamıyla dünya siyasetine bıraktığı mirası ile Avrupa ve Asya tarihi için oldukça mühimdir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş, elde kalan sınırlarını muhafaza etmek zorunda kalmıştır. İmparatorluk topraklarının daha fazla elden çıkmasını engellemek için bazı düşünceler üretilmiş ve bunlar dönemin siyasi şartları elverdiğince uygulanmaya çalışılmıştır. Bu yazıda tanıtılmaya çalışılacak olan *Panislamizm'den Büyük Asyacığa: Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya* adlı kitap da bahsedilen fikir akımlarını, devlet politikası haline gelmiş olanları, içinde geliştikleri siyasi, sosyal ve ekonomik ortamı, uluslararası ilişkilerin sürekli değişken durumlarını göz ardı etmeksizin aktarmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmak, imparatorluk içindeki çoklu yapıyı birlikte tutarak, 18. yüzyıldan beri süren toprak kayıplarını bitirmek, mevcut ayaklanmaları engellemek maksadıyla Osmanlılık, İttihâd-ı İslâm, Türkçülük fikirleri ortaya çıkmıştır. Bu akımlar ve onların üzerinde gelişip olgunlaştığı döneme özgü yapılar bu güne kadar birçok tarihçi ve siyaset bilimcinin ilgisini çekmiştir. II. Abdülhamid ve sonrasında yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki dönemi bu akımların en belirginleştiği zamanlardır.

İmparatorluğun müttefik arayarak geleneksel denge politikasını uygulayabileceği ortam oluşturma çabaları, genel olarak II. Abdülhamid'le başlayan İttihat ve Terakki'yle devam eden Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu arasında kurulan ittifak temelinde son bulmuştur. Geleneksel

tarih yazıcılığımızda da bu durum üzerinde yoğunlaşmaktadır. O zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın ve uzak coğrafyalarda aradığı ikili münasebetler de göz ardı edilmemesi gereken olgulardır. Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya ilişkileri, Orta ve Uzak Doğuda geliştirmeye çalıştığı ve belli şekillerde karşılık bulduğu siyasetler de en az Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa ilişkileri kadar önem taşımaktadır. Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu hakkında politikaları incelenmekte olmasına rağmen Orta Asya'yı belli dönemlerde ortak nesne haline getirmiş olan Japonya ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkileri hakkında bilgilerimiz sınırlıdır.

Ali Merthan Dündar'ın kitabı, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya ilişkileri hakkında bilgiler vererek başlar ve Buhara, Hive, Hokand ve Kaşgar Hanlıkları ile Osmanlı Devleti arasında sosyal, siyasi, askeri, kültürel münasebetler üzerinde durur. Osmanlı İmparatorluğu arşiv belgelerine dayanan bu bölümü, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya ilişkileri üzerinde durulan bölüm takip eder. II. Abdülhamid idaresinde Osmanlı İmparatorluğu ve Batıların Panislamizm olarak tanımladığı İslam birliği ideolojisi üzerinde durulur. Bu aşamada II. Abdülhamid'in Orta Asya'ya bakışında, yukarıda bahsedilen eksikliklere değinilmektedir. Orta Asya'ya yönelik gerçekleştirilen siyasetin bazı yönleri, Osmanlı aydınlarının fikir inşalarından biri olan Türkçülüğün, İttihat ve Terakki döneminde ve I. Dünya Savaşı sırasında uygulanmaya çalışılan biçimleri, siyasi ve silahlı propaganda şekilleri de konu bütünlüğüne dahil edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde tarih yazıcılığımızda çok sık rastlamadığımız Japonya'nın Orta Asya'ya yönelik siyasi hamlesini oluşturan Pan-Asyacılık üzerinde durulmuştur. Panislamizm ve Pan-Asyacılık terimlerini Türk-Japon İttifakı ile anlatmaya çalışılmıştır. İngiliz istihbarat raporlarıyla desteklenen bu

ittifak, belgelere göre Osmanlı İmparatorluğu ile Japonya arasında Rusya ve İngiltere'ye karşı bir ortak hareket anlaşmasıdır. Ancak bu anlaşma resmi değildir; her iki devlette bu ideolojileri yürüten kişilerce sağlanmıştır. Yine bir İngiliz raporuna göre Mohamed Efendi adında bir Türk ajanı Şanghay'a gitmiş, bir Japon askeri heyeti de Türkiye'ye gelerek Pan-Asyacılık hakkında görüşmeler yapmıştır. Bu doğrultuda edinilen belge ve bilgilerin ışığında Japonya'nın Ankara hükümetiyle temas halinde Pan-Asyacılık faaliyetlerinde bulunduğu bilgisi ortaya konulmaktadır. Bundan başka yine bir İngiliz belgesine göre Ruslar da kendi topraklarındaki Pan-İslamcı ve milliyetçi hareketleri Japonya ve Türk hükümetinin ortak eylemleri olarak tanımlamaktadır.

Avrupa devletlerinin, Rusya ve Çin'in Orta Asya üzerindeki politikaları tarihçiliğimizde pek incelenmemiştir. Özellikle Japonya hakkındaki çalışmalar ve bilgilerimiz yetersizdir¹. Japonya'nın dünya siyaseti içindeki yeri ve askeri, siyasi, ekonomik gücünü elde ettikten sonra çevresi üzerinde etkin bir devlet haline geliş süreci kitaba dahil edilmiştir. II. Bölümde okuyucu bu kitabı mevcut dönem kitaplarından ayıran bakış açısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bir imparatorluk gücüne sahip oluşu, bunu emperyal Avrupa devletleri ile Çin ve Rusya'ya kabul ettirme süreçleri de göz ardı edilmemiştir. Japonya'nın Orta Asya siyaseti, bu siyasetin uygulanış şekilleri ve Orta Asya'ya "sızma" yöntemleri özel olarak ele alınmış, incelenmiştir. Japonya'nın modernleşme süreci ve geçirdiği evreler göz önüne alınarak çevresiyle ilgisi de ortaya konmuştur. Böylece yazar, Japonya'nın Orta Asya Müslümanlarıyla münasebetleri, bölgeyle temasları hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu temaslar da yukarıda bahsedilen Japonya'nın Büyük Asyacılık siyasetinin

¹Japonya Araştırmaları Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Merkezi, Ankara Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk-Japon Vakfı, Japonya'da Bir Türk Gemisi: Ertuğrul Projesi gibi bazı oluşumlar, kurum ve projeler bu açığı kapatma adına olumlu gelişmeler sayılabilir.

ürünüdür. Japonya'nın Orta Asya'ya yönelme biçimleri bundan başka Milliyetçi dernekler, ordu ve yazılı propagandalar halinde cereyan etmiştir.

“Japonya'nın İslam Dünyasına Yönelik Propagandaları” adlı başlık altında Japonya'nın siyasi faaliyetlerini gerçekleştirmek için uygun bulduğu alanlar ve sergiledikleri siyasetler Rus ve Çin Müslümanlarına yönelik hamleleri, Doğu Türkistan'a gönderdikleri ajanlar ile genel politika gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bu kitap Orta Asya Türkleri ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri belli bazı dönemler çerçevesinde ele alırken daha önce yalnızca Ertuğrul Firkateyni ve şehit olan denizcilerle ilgili olarak ele alınan Türk Japon ilişkilerine yer vermektedir. Japonya'nın bilinmeyen Asya politikası yine Japon arşiv belgelerine dayanan nesnel yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Özellikle üzerinde durulması gereken nokta, kitabın geniş alan taraması ve ayrıntılı araştırma faaliyetleri sonucu oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra İngiliz, Amerikan ve Osmanlı arşiv belgeleri de kitabın zenginleşmesini, ortaya konmaya çalışılan siyasi durumunun açıklık kazanmasını sağlamaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken bir nokta da belgeleri yorumlamakta ve bağlantı kurulmadaki başarıdır. Bu belgelere Rusların Orta Asya üzerindeki nüfuz mücadelesini kanıtlayan belgelerin eklenmesi, çalışmanın zenginliğini güçlendirecektir. Kitap az bilinen Japonya ve siyasi faaliyetleri hakkındaki mevcut boşluğu doldurmaktadır.

Kitabın yazarı Doç.Dr. Ali Merthan Dündar, Türk-Japon İlişkileri, Japonya ve İslam Dünyası alanlarında yaptığı çalışmalara öğretim üyesi olduğu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda devam etmektedir.